

ЛЕСЯ РОМАНЧУК

ЛИЦАРІ
ЛЮБОВІ
І НАДІЇ

ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН

□□□ 84(4□□□)6
□69

□ □□□□□□□□□ □□□□□□□□

Це — перша в Україні книга, всеохопна за масштабністю
й достовірністю висвітлення етапів
невільництва й організованого спротиву політ'язнів ГУЛАГу,
в тому числі героїки й трагедії Кенгірського повстання.
Це — «синтез... документальності й художньої вивершеності,
підсумок тривалих пошуків, розмислів і правдивих
співпереживань письменниці,
очевидців, учасників подій та їхніх нащадків».
Але ж як захоплююче, як талановито,
на якому високому реєстрі
Любові, Волелобства, Надії, Пам'яті написано... роман.
Так-так — роман! І в цьому ще більша унікальність видання!

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця.

ISBN 978-966-10-1708-4

© Романчук Л., 2010
© Богдан, майнові права, 2010

Цей будинок на Панській вулиці належав їхній сім'ї завжди.

Завжди... Що воно значить — завжди?

Тепер, коли голова сива, вже й непросто розмірковувати про «завжди»... Мабуть, «завжди» значить, що ніхто не пригадує іншого. А він, Роман Смереканич, стоїть тепер крайнім у ланцюгу поколінь, він — найстарший у роду. Він — жива історія. Він із тих, хто пригадує, як було «до війни». Тоді не запитували — а до якої війни? Війна була одна.

Будинок на Панській вулиці. Родинне гніздо Смереканичів.

Його збудував десь у середині позаминулого століття дід Романа Тарасовича, доктор Смереканич. Дивно називати дев'ятнадцяте століття позаминулим, але воно вже — поза... А сполучення доктор Смереканич — традиційно залишилося. Доктор Тарас Смереканич. Доктор Роман Смереканич. Доктор Орест Смереканич. Орест продовжує сімейну традицію, за комуністів сказали б — лікарську династію.

Свою причетність до династії Роман Тарасович відчував з дитинства. Пам'ятав іще діда і вервечку хворих під його кабінетом у часи, які потім стали називати «за Польщі». Потім діда змінив батько. А Роман пішов звичайним для хлопця із доброї галицької родини шляхом — до гімназії, а далі мав би бути медичний факультет університету — Краківського чи Віденського, який закінчував батько. Та гімназійну ідилію, всю оцю «греку з латиною», порушив спершу тридцять дев'ятий, а потім ушент розбив сорок перший.

У тридцять дев'ятому Панська вулиця спершу майже спорожніла. А потім заселилася людьми, які не знали слів «прошу» і «перепрошую», а послуговувалися «здрасьте» і «давай-давай!». У сорок першому ці люди зникли.

Війна обійшла Прикарпатськ стороною. Боїв за місто не вели ані радянські війська, ані німецькі, відступаючи. Тут нічого було обороняти, особливої стратегічної цінності місто не являло. Навіть залізниця була не вузловою станцією, а лише однією з багатьох. Німці використовували Прикарпатськ як курорт для своїх офіцерів, як місце відпочинку та реабілітації поранених. Їх вабили озера — і Кругле — по цей бік гори, і особливо — Щастиозеро, особливе, з гарячою водою, збагаченою содою та іншими мінералами, яке не замерзало й найлютішою зими. Проте користуватися ним в оздоровчих цілях перешкоджали величезні зграї фламінго — галасливі, метушливі, хоч і невимовно гарні. Перестріляти цих рожевих птахів не піднялася рука навіть у фашистів. Вони їздили туди, брали ванни у спеціально відведеному місці, фотографувалися на тлі птахів і мріяли про те, що колись збудують тут вілли і відпочиватимуть усією родиною.

Панська вулиця особливо не постраждала. Змінилися мешканці хіба в кількох будинках — там, де мешкав секретар обкому, оселився комендант міста, там, де прокурор — начальник гестапо. Будинки лікарів — хірурга Смереканича, терапевта Полянського, офтальмолога Запоточного не зачіпали. Більш того, в черзі до кабінетів щоразу більшало сірих та навіть чорних мундирів — отримати рецепт від доброго лікаря хотілося кожному. Тоді Романові й довелося стати батьковим асистентом — гімназію закрили, а до школи, яку відкрили в сорок четвертому, після «звільнення» від німецької та приходу радянської окупації, він не мав охоти ходити — там більше агітували вступати в комсомол, аніж насправді вчили. При такому навчанні про університет у розбитому війною Львові чи закордонному тепер Відні і йтися не могло. Батько знайшов добрий вихід — у сорок п'ятому відновила роботу фельдшерсько-акушерська школа у Крем'янці. Туди брали з неповною середньою освітою, а після закінчення можна було думати про вступ на медичний факультет.

Вчитися було і легко, і важко. Легко, бо анатомію вивчив практично ще підлітком, за батьковими підручниками та порадами: щоразу, розтинаючи панарицій чи флегмону, батько розповідав, де саме, в яких тканинах, скупчився гній, куди може розповсюдитися, які анатомічні структури цьому перешкоджають, вправляючи вивих або складаючи докупи переламану кістку, пояснював, що саме відбулося, які м'язи відтягують уламок убік, як слід правильно співставити, як іммобілізувати — знерухомити. Ці знання — практичні, справжні, дуже допомогли йому потім вчитися і врятували життя в неволі.

Важко було вчити історію, де подавалося щось несправжнє і перекручене, літературу, бо рекомендовані автори видавалися йому штучно-надумано-оптимістичними, а ті, яких знав і любив — не вивчалися, понад те, їхні імена й називати було небезпечно. А ще — комсомол, отой комсомол, куди мали вступити всі без винятку! А як йому, члену ОУН із сорок четвертого року, порушити присягу?

Отак і жили — вдень ходили на збори і начебто готувалися вступати до лав передового загону радянської молоді, а вночі разом із друзями — Володимиром з Тернополя і Степаном з Вишнівця повторювали «Декалог» — «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за неї»!

Обох, і Володимира, і Степана зустріне він потім на етапах свого скорботного шляху на Колиму.

Минуло два роки навчання. Влітку приїздив додому, до батьків, намагався дістатися туди щоразу, щойно випадала нагода. І тому, що хотів побачити тата й маму, і тому, що голодні повоєнні часи тягнули до родинного столу, де за кожної влади і за всяких обставин, не переводився шмат хліба і до нього.

— Їж, Ромасику, призволяйся, он як схуд, самі кісточки! А я тобі до школи торбу спакую, і сала покладу, і шиночки добрий шмат, і вареничків, і бігосу, капусти з м'яском, — приповідали дуетом мама і тітка Стефанія, батькова сестра, пригощаючи дорогу дитину.

— Та не їм я сала... — кволо відбивався Роман, знаючи, що все одно покладуть у торбу шмат ніжного, добре просоленого, щоб довше зберігалося, сальця. А як його потім винюхуватимуть

вічно голодні хлопці в гуртожитку! Для них, для них, а не для себе тягтиме він важений шмат...

— А ти бери, синочку, бери, не ти з'їси, так хтось інший, завжди знайдеться хтось голодніший за тебе, — не слухала небожа, над яким трусилася з дитинства, бездітна вдова тітка.

Та понад усе вабили до рідного міста ті синіші за липневе небо очі, ті русяві коси, та посмішка, дорожча за п'ятірку на іспиті... Оріся. Оріслава. Отаке собі сусідське дівча, з яким в дитинстві билися за дерев'яного коника, тікали від батьків на Щастигору, каталися узимку на санчатах. Таке собі звичайне дівча, яке перетворилося однієї ночі на облитого кров'ю птаха фламінго, затріпотіло рожевими пальчиками, переплітаючи косу, змахнуло віями, сяйнуло поглядом — і поклато Романове серце до кишеньки гімназійного фартушка.

Тих травневих свят сорок сьомого їх відпустили додому аж на три дні! Скільки надій покладав Роман на ці весняні вечори! Отоді все й сталося.

І дідові, і батькові ніколи не бракувало пацієнтів — мешканці усіх довколишніх сіл торували доріжку до кабінету лікаря, що умів підвести на ноги безнадійно хворого і не відмовляв у допомозі нікому, незалежно від того, було чим заплатити за прийом чи ні. Нерідко й сам діставав із власної аптечки якусь мазь, виготовлену за його рецептом у фармації пана Перебенди, — лікуйтеся. Під час війни хворих не просто побільшало — довелося створити таємний маленький шпиталь для повстанців, з'єднання яких стояло у лісах довкола Щастигори.

Недаремно хтось із пращурів дав горі таке ім'я. Чи з вдячності за вже отримане, чи заповідаючи на добро майбутнє. І якось так виходило, що гора допомагала у кожній людській потребі. Густі ліси із безліччю джерел — і звичайних, і особливих, термічних, переховували повстанців, плутали сліди і німцям, і енкаведистам вже потім, після війни, коли повстанська армія не склала зброї перед червоним окупантом і продовжувала воєнні дії. А поблизу самого вершечка гори тисячолітнє каміння ховало лабіринт печер. Тепле дихання вулкана тримало там постійну температуру і взимку, і влітку, а густе розгалуження ходів збивало з пантелику кожного переслідувача, відкриваючи

таємниці тільки своїм. Розібратися у цьому переплетенні було не просто, не раз необачні гинули, намагаючись дістатися до якихось легендарних місць, де, нібито, вулкан ховав свої скарби, і лише кілька людей у місті справді володіли даром пройти лабіринт і вийти з нього.

Матері суворо заповідали синам не ходити на Щастигору і за жодних обставин не лазити до печер, та хіба стримаєш! Кілька відчайдушів, і серед них Роман Смереканич днювали й ночували у печерах. Не доходили, звісно, до середини, це справді було небезпечно, але як було не використати для хлоп'ячих ігор створену самою природою забавку! Та ще й чарівну залу з безліччю цікавих наростів на стелі й на підлозі, схожих на чудернацьких звірів, чи дерева, чи квіти... Яких лише забавок і перегонів не влаштовували вони тут ще до війни! Начитавшись книжок про пригоди, уявляли себе то індіанцями і блідолицими, то піратами, то безстрашними воїнами... Якби ж то знаття, що зовсім скоро війна з блідолицими перетвориться на сувору реальність.

Роман сам запропонував батькові використати цю підземну кімнату для тимчасового перебування важкопоранених, яких не можна було тримати вдома, ні в підвалі, ні на горищі, бо енкаведисти частенько навідувалися до Смереканича в якості пацієнтів, та й, не без того, вивідували, дослуховувалися, чи не займається доктор, відомий своєю прихильністю до українських буржуазних націоналістів, як і вся тутешня «гнила інтелігенція», підпільною практикою. Варто було комусь сказати необережне слово чи застогнати і...

Батько не просто погодився, він виказав підозрілу обізнаність зі шляхом до таємничої зали. Роман був уражений:

— Татку, то ви знаєте про лабіринт?

— А хіба я не був хлопчаком, хіба я не виріс отут, на схилі Щастигори? — загадково усміхнувся батько, ущент розбивши переконання Романа у тому, що його тато народився одразу отаким поважним доктором, а в дитинстві, навіть якщо воно в нього й було, завжди слухався мами і ніколи його нога не ступала туди, куди не велів ходити дідусь. — Печера, — продовжував доктор Смереканич, — чудове місце ще й тому, що

повітря там майже стерильне, цілюще, мікроби гинуть, і буде менше ускладнень. А доглядати будемо всі разом — ти, Орися, тітка Стефа, але інших у цю справу не втягуй!

— Про справу говори не з тим, з ким можна, а з ким треба! — відповів словами «Декалога» Роман, приховуючи рум'янець від згадки про Орисю, сусідську дівчину, дочку лікаря Полянського.

Так і повелося — повстанці переховували поранених у печері, Тарас Романович оперував, а потім приходив сам чи довіряв Романові робити перев'язки. Та й Орися допомагала, носила їжу, доправляла хлопцям у ліс маленькі повідомлення — грипси. Коли поранений ставав на ноги — печера порожніла.

Німці якось без особливої ретельності боролися з повстанцями — густі ліси та лабіринти печер не викликали бажання піти — і загубитися. Зате потім, у повоєнні часи, ціле військо було кинуте на боротьбу із хлопцями, що не склали зброї. Вистежували, заарештовували, катували, хапали всю родину за першою ж підозрою, без доказів. Повстанці гуртувалися у густих лісах Прикарпаття, потерпали від голоду та браку боєприпасів, та справи не кидали.

У ті травневі дні в імпровізованому госпіталі доктора Смереканича лікувався лише один пацієнт, зате який! Хорунжий Орест з кількома хлопцями вирішив на травневі свята нагадати зайдам, хто справжній господар цієї землі. У ніч на перше травня відчайдухи зняли червоного прапора на ратушній вежі та замінили його на наш, синьо-жовтий. Як вони туди дісталися, як змогли — та ще й тихо, непомітно? Вранці місто прокинулося, не ймучи віри очам — наш прапор! Звідки?

Але якби ж на тому зупинилися! Орест сховався в будинку навпроти ратуші, і коли солдат поліз зривати синьо-жовтий символ бандерівщини та націоналізму, зняв його своїм пострілом. Зчинилася стрілянина. Пораненого в груди Ореста хлопцям вдалося сховати в підвалі, а вночі доправити до рятівника-Смереканича, а відтак — на гору. Та енкаведисти почали розшук. Обшукали будинок лікаря — нікого не знайшли. Потрусили й інших хірургів, про яких ходили чутки, що вони не відмовляють у допомозі пораненим бандитам — теж нікого.

— Нічого, з Господньою поміччю подолаємо й це. Не так багато вже й залишилося.

— Небагато? Ще понад два роки... — лічив не лише свої, а й отцеві дні неволі Борис Мірус — саме він поступився цього разу своєю роботою «дверового», коли постала необхідність влаштувати на «легшу» працю «нашого капелана», як називали отця повстанці.

— Не один я в неволі. Того дня заарештували весь вищий клір, — зітхнув отець Василь. — 10-те й 11-те квітня 1945-го — чорні дні нашої церкви. Мене узяли в Тернополі, а митрополита Йосифа Сліпого — у Львові. На щастя, Блаженнішому дали менше — вісім років, а вони минають вже навесні.

— От якби ж тільки випустили, нелюди! — вирвалося з грудей Борисові.

— Тут інша справа, Борисе, — нагадав товаришеві Петро. — Це ми з тобою тут замкнені на певний термін, а святі отці самі себе тримають у таборі. Добровільні в'язні Христові. Підписатися на православ'я — і воля хоч завтра. Воля, висока посада у Києві, чи й у Москві. Тому й мордують особливо, тому й пильнують, аби ніде анітрохи полегші. А отці і тут, у таборах, де всі думають тільки про їжу, служать Господу і підтримують у вірі нас, грішних. А це вже — духовний подвиг.

Петро схилився до руки пастиря, такої ж грубої і спрацьованої, такої ж шахтарської, як і його власна. Отець перехрестив хлопця, поклав руку йому на голову, благословляючи.

— До цього подвигу ми готувалися ще з двадцятих років... — голос священника шелестів тихо, та залягав у серце навіки. — Знали, що не мине нас чаша сія... Першим пішов на цю Голгофу блаженний Леонід Фьодоров...

— Росіянин? — не йняв віри Борис.

— Так, росіянин. Отець Фьодоров — екзарх російських греко-католиків, заарештований ще у двадцятих... Згинув десь на Соловках. У двадцять третьому писав до митрополита Андрея: «Я переконаний, що коли буде пролита нашу кров і до того ж у великій кількості, то це буде найкращий *fundamentum ecclesiae russiae catholicae*» — фундамент російської католицької церкви. У стражданнях усієї Російської Церкви — православної

та католицької — він вбачав «тайну відкуплення» та її особливий внесок у «єдність Церкви вселенської». У кожного — свій хрест. Ісус пішов на хрест заради відкуплення людства. Чому ж ми, церковні владика і прості священники маємо уникати гонінь, на які диявол надихає наших мучителів? Якщо їм потрібна кривава жертва, то нехай п'ють кров пастирів, але не пастви. Митрополит Шептицький передбачав ці часи. Не раз у проповідях закликав: «Приготовляйтеся на часи, в які прийдеться вам за Христа і Його Церкву терпіти, а може й життя в жертву принести». Був готовий принести й особисту жертву, — гірко зітхнув святий отець, згадавши свого вчителя. — Звертався до Папи Пія XII з особистим проханням «уділити апостольське і батьківське благословення і наказати, уповноважити і призначити мені вмерти за Віру і Церкву... Ми сповнимо наше завдання, і Голяф радянського комунізму відійде». Так писав ще у жовтні тридцять дев'ятого владика Андрей.

— І Голяф комунізму відійде... — повторив Борис Мірус. — Якби ж то...

— Треба вірити, діти мої, наша кривава жертва не буде марною. На наших кістках постане незалежна українська держава! І наша гнана церква повстане і возсіяє, і кожна жертва ненаситного Голяфа буде згадана і пошанована. А ми мусимо вірити і... любити. Любити Господа нашого, любити ближнього. І не боятися майбутнього, терпінь і гонінь. «Страху немає в любові, а, навпаки, досконала любов проганяє геть страх, бо... хто боїться, той недосконалий у любові» (1 Йо. 4:18)

— Любити ближнього... — замислився Петро.

— Ближнього — це означає і бригадира, який кидається на нас із кулаками, і наглядачів, котрі натравлюють собак за кожної нагоди, і свого слідчого, котрий відбивав печінки, і генерала Дерев'янка... Їх я теж маю любити? — не засумнівався, а просто визнав власну неспроможність виконати за цих умов основоположну заповідь Христову Борис. — І Сталіна я маю любити? За те, що зламав мені долю, за те, що молодість, кращі акторські роки, коли грають юних і закоханих, минають отут...

— Нічого, ти ще зіграєш свого Гамлета, — потішив Петро.

— Гамлета... Тінь батька Гамлета, от що від мене залишилось, — не стримався від жарту Борис.

— Нічого, Борисе, були б кості, а м'ясо наросте!

— Маєш рацію, Петре, головне — вижити. І в душі не зламатися. А тіло — відживимо. Бог терпів... Митрополит терпить...

І отець Величковський дістав сховану біля серця поштівку — дрібні літери, підпис — Йосиф.

— Упізнаєте почерк?

Хлопці заперечливо похитали головами — ні. Звідки їм знати руку, що водила цим пером? Утім — Йосиф...

— Митрополит? — здогадався Петро і прикрив рота — і в шахті стіни мають вуха.

Отець схилив голову на знак згоди.

Маленькі літерки несли звістку з далекого Красноярського краю. Блаженніший живе в будинку інвалідів. Голодно. Нужденно. Хворіє. Допомагають йому дві старенькі монахині, заслані після відбуття своїх термінів. Просить отця Величковського після закінчення терміну приїхати і висповідати його.

Хлопці торкнулися поштівки з трепетом — немов святої реліквії.

Деся удалині знову почулася лайка — бригадир учергове шпетив когось. Аби не наражатися на сутичку, кинулися урозтіч.

Подолавши черговий напад запаморочення, отець Василь сховав поштівку, підвівся, відсунув ящика подалі, аби бригадир не мав зайвої нагоди згадати нечистого чи хлюпнути в очищену ранковою службою душу трохи бруталної російської лайки. В'язень Величковський ладен був терпіти що завгодно — голод, побиття, лиш одного не переносила душа — гидкої матірної лайки, словесного бруду, що виливався з кожного нечистого рота так легко, і ранив так боляче...

Важко долав слабкість... Хотів ступити кілька кроків — та серце застукотіло часто-часто, нерівно і так гучно, наче мало вирватися з грудей. Спокійно, спокійно, розмовляв отець сам зі своїм тілом — усе гаразд, треба тільки рівно дихати — і минеться. Ой, це зрадливе, слабке людське тіло! Дух — сильний,

незламний, а тіло... Як швидко зношується, нищиться воно у неволі. Наступного літа мине п'ятдесят. Вік повної зрілості і сили для чоловіка. Вік мудрості й розквіту для священика. Вік глибокої старості для в'язня. Навіть хлопці, яким ледве тридцять, виглядають тут старими. А п'ять десятків літ і здоров'я, підірване голодом і непосильною фізичною працею, лежать на плечах важенною брилою. Отець Василь сперся до стіни і змовив молитву. Не за себе — за свого наставника Йосифа Сліпого. За шість десятків літ святого отця. За муки, фізичні й духовні, які приймає він десь отут, неподалік, в одному з таборів Комі. А може, знову повезли кудись у Сибір чи Красноярськ? Чи на суд. Чи в Москву — обіцяти золоті гори й високі пости в російському православ'ї, аби лиш зрікся. Як тяжко йому, Блаженнішому, в його літа, нести отой добровільний хрест, узятий на плечі після смерті великого князя церкви Андрея.

Як блискуче починалося життя Йосифа Коберницького-Сліпого! Обдарований хлопчик народився у маленькій скромній хатинці в селі Задрість на Тернопільщині. Неподалік — Зарваниця, найбільша, та занедбана, заборонена і примусово забута святиня української греко-католицької церкви. Може, чудодійна вода із джерела, може, лик чудодійної ікони провадив хлопчика шляхом служіння Богові. Тернопільська гімназія — з відзнакою, Львівська семінарія, продовження навчання в університеті Інсбрука, далі — Рим, Григоріанський університет, Папський Орієнтальний інститут, невтомна праця, праця, праця — і от уже молодий доктор богослов'я Йосиф Сліпий з благословення митрополита Шептицького — ректор Львівської Богословської Академії. Знову праця, праця, праця — шість мов, богословські твори з царини філософії, мистецтва, літератури, історії, церковного права... Та дихнула вогнем лиха година тридцять дев'ятого. Дзенькнуло фальшиве золото совітського вересня. У грудні тридцять дев'ятого, передчуваючи грядущі біди, з благословення Папи митрополит Андрей таємно хіротонізує о. доктора Сліпого на архієпископа. «У час гоніння свячення не є честю, а в першій мірі тягарем...» — приймає хрест отець.

Ще один хрест — найважчий, митрополичий, упав на його плечі після смерті владика Шептицького 1 листопада 1944-го. «Покликання до пастирської служби — це відречися самого себе, взяти хрест на свої плечі і йти слідом за Христом з любові до Христа». А вже напровесні 45-го — арешт і... тюрми, тюрми, етапи... Львівська, Лук'янівка у Києві, Луб'янка у Москві. «Грозьби і просьби», тортури духу і спокуси — зречися! Етапи, етапи, етапи... «Довгий шлях відречення, несення хреста і свідчення Йому «перед чоловіки». Прорік Ісус: «І будьте мені свідками в Єрусалимі і в усій Іудеї та Самарії, і аж до краю землі». «Але на придорожніх стовпах мого шляху видніли інші написи: не Єрусалим, Юдея, Самарія, а Львів, Київ, Сибір, Красноярський край, Єнісейськ, Полярія, Мордовія, і так дослівно «аж до краю землі». «Ув'язнення ніччю, тайні судилища, безконечні допити і підглядання, моральні і фізичні знущання й упокорення, катування, морення голодом, нечестиві слідчі і судді, а перед ними — я, безборонний в'язень-каторжник, німий свідок Церкви, що знеможений, фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій церкві. І в'язень-каторжник бачив, що його шлях «на краю землі» кінчається приреченням на смерть!» — так напише збережений Господом для людства і мовчазної тоді, забороненої Греко-Католицької Церкви кардинал, а потім Патріарх Йосиф у своєму «Заповіті».

«Їдуть на заслання... то триває місяцями. Заки каторжник приїде, то такий вимучений, при різних нагодах пересадки, різні сторожі, голод, холод... Приїде на етап страшно худий, виснажений, змучений і до рапавих дощок, зимних як лід, прикутий. Вже, крім самого вигнання, та фізична мука добиває людину» — напише згодом про заслання Папи Климентія кардинал Йосиф Сліпий. Глибокий власний біль та знання вчувається у кожному слові. Про власні страждання не пише — дотримується зобов'язання перед союзними «не робити з власної долі політичної справи». Дотримуватися права честі навіть в угоді з безчесним — чи не гідна чоловіча позиція?

Отець Величковський табірною поштою отримував час від часу звістки про скорботний шлях по «рапавих дошках», який

мусив долати митрополит з волі антихриста. І серце боліло більш його терпіннями, ніж власними. Один із засуджених німців, професор Гробауер при випадковій зустрічі поділився спогадом про етап до табору в Комі, на самісінькому краю землі, далі — тільки Льодовитий Океан: «Змордований етапом, святий отець безсило сидів на своєму наплічнику, не маючи сили підвестися. Раптом підлетіли двоє молодих, із «блатняцького кодла», вдарили, кинули на землю, вихопили отого наплічника із жалюгідним скарбом в'язня — і зникли, наче й не було їх тут. Знеможений Князь Церкви лежав на підлозі, не маючи сили ані підвестися, ані витерти крові, що сочилася з розбитого обличчя...» Звісно, це діялося з відома і за дорученням табірної адміністрації, щоб перетворити і без того нестерпне життя в неволі на справжнє пекло. І чим достойніше мовчав пастир, чим з більшою гідністю переносив свої терпіння, тим більш шаленіли князі тьми у Потьмі. Важко було виконувати отримане із Москви завдання — довести упертого з/к до зречення за будь-яку ціну. А він лиш повторював розбитим ротом слова молитви і благословляв гонителів.

Звідки бралися сили вистояти і не проклясти звіра? «Надлюдську витривалість та якусь таємничу силу давали мені записані в моїй душі євангельські слова Христа: «Се аз посилаю вас яко овци посереді волков. ... Предаст же брат брата на смерть, і отец і чадо, і восстанут чада на родителей, і убіют їх. І будете ненавидими всіми імене мого ради. Претерпівий же до конца, той спасен будет (МТ.10, 16-22). Силу на цьому моєму хресному шляху давала мені свідомість, що цим шляхом за мною іде моє духовне стадо, мій рідний Український нарід, всі владики, священники, вірні, батьки і матері, малолітні діти, жертвенна молодь і безпомічні старці. Я не самотній!»

В'язень Величковський тулив до серця поштівку, списану почерком владики. І почувався не самотнім на хресній дорозі, яку торували пліч-о-пліч сотні тисяч «претерпівих» за спротив злу — хто зброєю, як Петро Кекіш, хто — словом і акторським талантом, як Борис Мірус, незнищеним оптимізмом та вірою

в майбутнє України, як Володимир Романчук, хто — мовчазний, та найнебезпечніший — спротив вірою у Господа.

Згадував і власний шлях. Одразу після арешту він видавався коротким, мов політ кулі: за антирадянську пропаганду в своїх проповідях о. Василь Величковський заслужив у влади «вищої міри» — розстрілу. Три місяці провів у камері смертників. І там зрозумів остаточно свою необхідність людям. Найпереконаніші безбожники перед лицем смерті, невідворотної і близької, шукали шляху до Бога, благали його захисту й підтримки. Це було вже покоління, що виростало після більшовицької «революції» поза церквою. Відкривати цим людям, смертникам, таким же, як він сам, лик Христа, міру Його любові і прощення, давати їм останню розраду перед останнім кроком за поріг, благословляти на перехід у засвіти, навчити молитви, аби було на вустах те слово, яким прощаються із земним життям, — отаку щоденну душпастирську службу день у день довелося служити. А потім прийшов лютий час ступити за поріг життя самому.

Вони прийшли...

Готувався до смерті, неминучої і близької, готував і дух, і тіло, та коліна таки зрадливо затремтіли — тіло людське немічне...

Скрегіт ключа в замку камери відізвався у серці — невже останні кроки лічить по землі монах Величковський?

Непроникні, суворі, відлюдкуваті лица без очей... Хто з них стрілятиме? В груди чи в голову? Як воно відбувається у них — розстріл? Чи дадуть хоч помолитися перед смертю? Мабуть, ні, треба встигнути дорогою...

Та як же не хочеться вмирати!

Спокійно, спокійно, отче, тобі не вперше, ти вже вмирав одного разу — коли приймав постриг. Тоді помер для світу хлопець Василько, а народився інший — монах Василій. Брати-монахи проспівали над тобою парастас, поховали тебе для світу. Ти з радістю прийняв тоді цю смерть тіла, щоб воскреснути в іншому, духовному вимірі, возвеличити дух. Чому ж так голосно стукає серце тепер, коли ведуть на справжню, не умовну, реальну смерть?

Господь покликав тебе вмерти за віру. От воно, справжнє мучеництво, справжнє терпіння. Прийми.

Отець глибоко вдихнув і... посміхнувся.

— Ти чьо, парень? — презирнулися убивці. Старший додав із розумінням справи: — В уме, відать, повреділся. Тут такое биваєт.

Довго водили коридорами. Давали час відчути — от воно, вже зовсім близько. Давали час земному тілу потремтїти, пролити смертний піт. Щоб підкосилися ноги, щоб серце затріпотїло, щоб кожна клітинка волала бажанням жити! Щоб слабкість людська взяла гору... Аби просив, аби благав. Аби підігнув колїна не перед Господом своїм, а перед ними, представниками сили, реальнішої за «опіум для народу» — радянської влади.

Не вийшло. Не впав навколїшки, не благав. Лиш посміхався, світліючи обличчям, і бурмотїв ледь чутно якісь свої незрозумїлі слова незрозумїлою мовою, молився, мабуть.

Завели у камеру. Оголосили про заміну розстрілу на десять років таборів. А ще поманили спокусою свободи — такою п'янкою після очїкування смерті. «Підпиши перехід на православ'я — й одразу на волю. Якщо ні — не вийдеш звідси НІКОЛИ!»

Аж тепер, наприкінці отого десятилітнього терміну, зрозумїв отець Василь усю безжальність отого — НІКОЛИ. Зовсім близько, неподалїк від Воркути, прийняв мученицьку смерть владика Григорій Лакота. Звістку про це передав брат по вірі, литовський католицький священник отець Сварінкас. Загинув у неволі єпископ Йосафат Коциловський. Голїаф збирав свої жертви. Жниувала смерть. Тривав покїс і на волї — підгрібали непокірних — навіть тих, хто спершу наче «підписав» перехід — а потїм так і не оформив юридично свою підлеглисть Московському патріархату. Рясно косити було вже нікого, визбирували тих, хто дивом уцілів. У 1948-му таких було 10, у 49-му — 17, у 50-му — 35 непокірних та упертих. Усі пішли «виправляти свої помилки» по лютих Сибїрах...

Людина, навіть просвітлена до святостї, живе у теперїшньому часі. Картини майбутнього прихованї від нас. Лише мрією можна відхилити завісу й побачити краєчок бажаного. Можна іще вірити, вірити, що бажане здїсниться. Чим іще, як

не силою віри, пояснити непоступливість, непохитність смертного тіла мученика перед велетенським Голіафом сталінізму? Але юний, прекрасний тілом Давид уже заклав камінь до своєї пращі, відшукав поглядом потвору... Зовсім скоро той день, що мав би змінити світ — та безрезнева дата похоронних маршів і надгробних ридань. Голіаф конає не у славі — в калюжі власної сечі, оточений наступниками, що благають у диявола його смерті. Не допускають лікарів. Не полегшують смертної муки словом. Без сповіді, без відпущення гріхів, без каєття виривається з тіла і падає брилою важезних злочинів на дно найбільшого казана зі смолою чорна подоба душі. Сталося. Змінилося. Змінилося?

Густий і непрохідний ліс таборових нетрів. Нагорі — буря, а внизу й травинка не шелесне. Це у них там — зміна епохи. А тут — «падйом!», «атбой!», «вихаді без паследнево!». Отак добігають кінця десять років хресного шляху отця Величковського. Перший крок поза ґратами — до Єнісейська, прийняти сповідь митрополита. І аж потім — до Львова. До рідних, до вірних. Надихатися повітрям свободи! Поспішав, передчуваючи, що брама табору відчинилася ненадовго. Поспішав.

Підпільно, таємно, служив, ніс слово Боже. Навчав молодих семінаристів за умов суворої конспірації, висвячував на місце невинно убієнних.

А митрополит — знову долає стації свого хресного шляху. Заслання змінюють новим терміном. Етапи, етапи... Єнісейськ, Красноярськ, Камчатка, Тайшет. Знову Потьма. «Худоб'ячі вагони, набиті в'язнями, обставлені вартовими вежами, куле-метами, освітлені прожекторами. Крізь маленьке загразоване віконечко видно безкраї засніжені простори Сибіру». Мордування плоті, катування тіла, і вишукана, диявольська спокуса духу. Після страхіть Потьми, після упослідження, якого добрий господар не стосує й до худоби, різкий контраст: вагон з усіма вигодами, Київ. Камера — майже готель. Тепло, чисто, чудове харчування, звертання на «ви». Не тридцять, а всі тридцять три тисячі срібняків за маленьку послугу радянській владі — підписати вже готового листа проти Папи та націоналістів за кордоном. А відтак — найвищі чини в Російській православній церкві, Київ, лікування, всі доступні смертному вигоди. «Та ви знущаетесь наді мною!» — обурено вигукнув глава українських греко-католиків. Ображена радянська влада визнала Йосифа Сліпого небезпечним злочинцем-рецидивістом і порятувала своїх громадян від руйнівного впливу його слова на їхні душі суворою ізоляцією в Мордовських таборах особливого режиму.

Вже відгримів XXII з'їзд партії, вже давно засуджено «культ лічності», вже реабілітовано десятки тисяч невинних і звільнено сотні тисяч винних, вже зачинилися іржаві ґрати ГУЛАґу, розчинилися в океані Сибіру його прокляті острови, лише в'язням Христовим немає амністії. Аж у 1963-му, після цілої зливи газетних публікацій, після особистого листа Хрущову від Папи Іоанна XXIII та втручання президента Сполучених Штатів Джона Кеннеді в'язня Йосифа Сліпого нарешті звільнено. Звільнено без права жити в Україні. Знову заслання, тепер уже довічне — за кордони рідної землі.

Три дні в Москві — для прощання з рідними. Та митрополит не може залишити свою гнану церкву без пастиря. До Львова лине телеграма. І під виглядом члена родини прибуває

до Москви монах-демпторист Василь Величковський, який промислом Господнім кілька місяців живе повітрям волі — в короткій перерві між своїми нескінченними арештами. У готельному номері, таємно, лише перед ликом Господнім відбувається висвячення Величковського на єпископа Луцького і місцеблюстителя Української Греко-Католицької Церкви.

Віднині шлях кардинала Сліпого — поза межі України. Цілий світ відкриється його окові, десятки країн зможе відвідати пастир, лише стражденна батьківщина, до якої щодень лине думкою, заборонена й недоступна. Його справу продовжить Василь Величковський — під недремним спостереженням КДБ.

Церква житиме — не у пишних будівлях, не в соборах і митрополичих палатах, а в приватних помешканнях. Потаємно, скрадаючись, хреститимуть греко-католики своїх дітей і братимуть шлюб, ховатимуть небіжчиків і святкуватимуть празники. Ті нечисленні владики, яким вдалося вижити, навчатимуть молодих.

Не марнує часу й новий єпископ. Розуміє — на місце замордованих повинні стати молоді, готові свідомо пройти хресну дорогу. І вони знаходяться і зголошуються, наперед знаючи вагу й гостроту шипів тернового вінця, що добровільно кладуть на чоло.

Отець Величковський працює невтомно. Знову навчає семінаристів, висвячує нових священиків «мовчазної Церкви». І знову — суд, і знову тюрма. Закрита, найсуворішого режиму.

Це вже не Хрущов, не відлига, це — Брежнев. Уся країна семимильними кроками прямує до комунізму, а насправді тупочеться на місці, панує начебто найдемократичніша в світі демократія, космонавти що не день дірявлять небо, запевняючи, що хмари, на якій сидить Бог, не бачили, отже її не існує у природі, генсек, млявий, позірно добрий, вселюблячий та ненаситний до хвали і нагород, роздає наусебіч поцілунки та ордени. Все

так демократично. Лише Величковський знову в тюрмі. Лише Світличний, Стус, Чорновіл, Лук'яненко, Овсієнко, Литвин, Тихий, Оксана Мешко — за ґратами. У тій самій Мордовській зоні, де замордовано довічним терміном Михайла Сороку.

Та світ уже не той. Кордони прозорішають, «залізна завіса» іржавіє.

1973-ій. Отця Величковського звільнено. І вислано за кордон. У Римі зустрічаються, нарешті, на волі провідники Українського греко-католицизму.

Та залишилося зовсім мало. Ще буде Рим з його святощами. І розмова з Папою. І буде Канада, Вінніпег. І чотири тисячі українських пластунів в єдиному пориві гукатимуть «Слава!» мученикові за віру Христову. І серце його утішиться — он скільки її, нашої молоді, хай навіть і поза межами України...

Як найдорожчу реліквію, пронесе уже вільними дорогами єпископ Величковський свою безцінну чашу Грааля, дароносицю — табірну консервну бляшанку, в якій символічна кров Христова змішалася з реальною, справжньою кров'ю мучеників віри та державної незалежності України.

І серце його зупиниться зовсім скоро. Говоритимуть різне — що КДБ перед звільненням ввело отруту повільної дії. І цьому віриш, знаючи, як рука Москви усунула у спосіб злочинний та диявольськи-хитрий Євгена Коновальця, Степана Бандеру та Ярослава Стецька. Віриш і в чудо нетлінності мощей священно-мученика. Хіба схильний хтось на початку ХХІ століття вірити в чудо? А як не вірити, якщо у Вінніпегу під час перепоховання тіла у храмі святого Йосифа у труні, що майже розсипалася, зітлівши за тридцять років, знайшли останки, яких тління не зачепило — руки Владики Василя тримали хреста так само міцно, як і за життя, обличчя, майже не змінене, променіло тією ж святістю, як і колись, у потаємній підземній його церкві, у таємному покинутому забої воркутинської шахти.

РОЗДІЛ XXXXVI

Те, чого дуже чекаєш, настає зазвичай несподівано.

І віриш, і не віриш... Чекаєш отієї радості, що накриє з головою і втопить, а вона якась така собі звичайна, мало не буденна, радість.

От він, лежить на столі, цей папірець, що знову круто змінив його долю.

Вільний... Не просто звільнений з табору на поселення, а має право їхати куди йому заманеться!

Не вірив, досі не вірив...

Бо роки здавалися нескінченними, несходимими, немов тайга, неподоланими, як сопки — невисокі, та до відчаю сильні своєю безліччю — щойно піднімешся на одну, як за нею виростає гряда нових, нових і нових, вони здіймаються із землі, мов оті зуби дракона, мов ряди акулячих ікол, що, захопивши, не випускають — незліченні, незборимі...

Такими вічними здавалися й літа неволі.

І от — цей чудодійний папірець.

І не сказати, що не чекав. Вітром змін віяло — спершу смерть тирана, потім амністія кримінальників, яка перетворила Колиму на злодійський шалман. Щоправда, ненадовго — основна маса амністованих за лічені місяці повернулася на нари. Вітром віяло. «Вольняшки»-поселенці передавали новини — бунтує Норильськ, Воркута, підняв повстання Кенгір.

Захвилювалися і тут, на Колімі. З Москви приїхала комісія з перегляду справ. Прізвища членів комісії зараз говорили мало — Брежнев, Фурцева. Ну, члени Політбюро, ну, мають широкі повноваження, вирішують людські долі. Кому пощастить справити добре враження, потрапити в слушну хвилину, той може вийти з кабінету вільною людиною.

Яким дивом Романові пощастило опинитися у списку, хто нашепотів йому на вухо ті короткі слова — відповідь на запитання «За что сидишь?», яке чудо спонукало його глянути своїми прозорими сірими очима просто у вічі жінці, що сиділа в комісії?

— Мій батько був лікарем, я вчився в медшколі і допомагав йому лікувати хворих, виконував призначення, перев'язки... Ми не питали, чим займаються наші пацієнти. І було мені всього сімнадцять років.

— Ну вот відте! Мальчик делал доброе дело, помогал отцу лечить людей, а его... Какая несправедливість! Семнадцать лет! Со всем ребьонком! Как іскалечілі молодую жизнь! Ему учіться надо!

Ці люди, що сиділи в комісії, мабуть, почувалися зараз добрими чарівниками — в їхній силі було змінити долі цих зневірених, виснажених неволею і безнадією невірників, прикутих до галери Колими ланцями жорстоких реченців. Історії вражали. Вироки у більшості випадків справді були несправедливими, вина — недоведеною, терміни — нескінченними. Їм, представникам «нової влади», що розвінчала і засудила «культ лічності», подобалося творити чудеса. І бачити сльози в очах, що ніколи не плакали.

Роман досі не розумів, що трапилося. Його вітали, говорили якісь слова, тиснули руку, плескали по плечу, а він не міг скласти думки до купи. Невже цей папірець означає, що можна їхати додому?

Ці кілометри від Магадана до Усть-Омчуга, а потім в «Долину трьох маршалів», минули миттю. Аж опинившись у звичному середовищі, між друзями, почав усвідомлювати, що змінилося в його житті.

— Надо же, как повезло! Получишь паспорт! Сможешь уехать отсюда!

Поїхати звідси! Поїхати! Ось воно, те, чого насправді хотів і чекав. Поїхати. Знайти Орісю. Адже вони ще зовсім молоді, ці літа, проведені в неволі, довгі, важкі, виявилися усе ж скінченними! Попереду — все життя!

Знайти Орісю... А це — не просто в системі таборів, де все перемішується так швидко, де долі людські мов мильні буль-

башки — то ростуть і сяють, переливаючись усіма вогнями, то — лусь і немає.

— Знайти твою Орісю? — розмірковували хлопці. — А де її тепер шукати? На Воркуті немає, а Союз великий... Писати треба. А потім відповіді чекати. Може, пощастить.

— Романе, ти не кидайся з моста в воду, подумай, щоб знайти Орісю, потрібен час. Треба писати в усі інстанції, а ти знаєш, як наші бюрократи тягнуть із відповідями, треба їздити, і на все потрібні гроші, — намагався витверезити спянілого від дихання волі хлопця Іван Романчук. — Це тут, у зоні все нібито задаром. А на волі без копійки дня не проживеш. Ішов би ти до нас, на Будьонний, хоч на сезон, помив би золото, заробив якийсь гріш, куди тобі додому без штанів? Як перед дівчиною станеш — голий, босий, простоволосий? Тобі ж її чекати треба, передачі передавати, підгодовувати — сам знаєш.

— Та не можу я чекати! Поки я тут золото митиму, вона, може, загине десь у зоні!

— А чим ти їй допоможеш? Станеш за дротом і гукатимеш «Люблю!» Ні, друже, світ матеріальний, і життя теж.

Іван знав, про що говорить — минулого року одружився, узяв дівчину-красуню Ліду Ясень, голубооку волинянку. Побут подружжя на Колімі — вервечка суцільних нестач. Брак, брак і брак — брак житла, брак грошей, брак всього, необхідного для життя. Якось сам би й перебився, не великий пан, та з дружиною хочеться жити по-людськи.

— Стільки всього натерпілися, стільки бід пережили, що треба, нарешті, змінити ситуацію!

Роман послухав і сам собі
саме розпочинав.

— У нас, на Б
по три норми ви

Роман сам д
Наче все таке с
таке — і не таке.
щоб відшукати і
заввиграшки.

, «золотий» сезон
ригаду.

гаті. Можна легко

ювалося на волі!

і, і промивка, все
мету — заробити,
голови — просто

Літературно-художнє видання

Романчук Леся

ЛИЦАРІ ЛЮБОВІ І НАДІЇ

Роман

Ілюстрації заслуженого художника України
Ярослава Омеляна

Головний редактор Богдан Будний
Редактор Ірина Дем'янова
Обкладинка Ростислава Крамара
Комп'ютерна верстка Ірини Демків

Підписано до друку 16.08.2010. Формат 84x108/32 . Папір офсетний.
Гарнітура Galleon. Умовн. друк. арк. 35,28. Умовн. фарбо-відб. 35,28.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07, 52-05-48, 52-19-66
publishing@budny.te.ua; www.bohdan-books.com
Персональний сайт автора romanchuk.org.ua

Романчук Леся
Р69 Лицарі любові і надії. — Тернопіль: Богдан, 2010. — 672 с.

ISBN 978-966-10-1708-4

ББК 84(4Укр)6

ISBN 9789661017084

